

TRANSPORT VOSITALARNING TABIAT UCHUN SALBIY TA'SIRI VA BUGUNGI KUNDAGI DOLZARBLIGI

Qilichev Ibrohim Fayzullayevich

*O'zbekiston Respublikasi Qurolli kuchlar akademiyasi Radiatsion kimyoviy va biologik
muhofaza yo'nalishi 4-bosqich kursanti*

Qilichev Jasurbek Fayzullayevich

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali davolash fakulteti talabasi

Mingturayev Dilshod Karimovich

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali davolash fakulteti talabasi

Annotatsiya: *Bugungi kunda tabiatni asrash global muommolarga aylanib bormoqda. Tabiatni zararlovchi bo'lmish bugungi kundagi transport vositalaridan chiquvchi zaxarli tutunlar ozon qatlamini yemirib bormoqda. Bu maqola tabiatni zaxarlab boruvchi har xil biokimyoviy zararlovchi moddalarni tabiatga chiqarishimizga qarshi bir asos bo'la oladi va bizni qiynagan barcha savollarga javob beradi.*

Kalit so'zlar: *Ekologik qoidalar, issiqxona gazi, tirbandlik, shovqin bilan ifloslanish, oldini olish.*

Mavzuning dolzarbligi: Inson ongli va o'zi mustaqil harakat qilish tuyg'ulari shakillangan vaqtdan boshlab o'zining zimasiga bir ma'suliyatni yuklashi zarur bu- tabiat va atrof muhit oldidagi g'amxo'rlik. Hozirgi kunga kelib butun yer yuzini tashvishga solayotgan global muammolardan biriga aylangani bu-ekologik muammo sanaladi. Shu bois ham hozirda har-bir o'zini ma'lum bir harakat tomon boshlay oladigan mustaqil fikrga ega inson hoh u yosh yoki keksa bo'lsin tabiatga birdek ma'sul javogardir.

Maqsadi: Tabiatni asrash unga zarar beradigan biokimyoviy moddalar va ozon qatlamini yemirilishini oldini olish.

O'rganish usullari: Ekologik qoidalar rivojlangan mamlakatlarda avtotransport vositalarining chiqindilarini kamaytirdi, ammo bu transport vositalarining ko'payishi va har bir transport vositasidan foydalanishning ko'payishi bilan qoplandi (bu ta'sir "Jevons paradoksi"). Yo'l transport vositalarining uglerod chiqindilarini kamaytirishning ba'zi yo'llari ancha o'rganildi. Energiyadan foydalanish va emissiya asosan rejimlar o'rtasida farq qiladi va bu sabab bo'ladi ekologlar havo va avtomobil yo'llaridan temir yo'l va odam transporti transportiga o'tishga chaqirish va oshirish transportni elektrlashtirish va energiya samaradorligi.

Transport sektori asosiy manbadir issiqxona gazi Qo'shma Shtatlarda chiqadigan chiqindilar (issiqxona gazlari). Milliy gazlarning taxminiy 30 foizi to'g'ridan-to'g'ri transportga taalluqlidir, ayrim mintaqalarda esa ularning nisbati bundan ham yuqori. Transport usullari AQShda gazlarning eng katta manbai bo'lib, 47 foizni tashkil etadi. 1990 yildan beri AQSh chiqindilarining umumiy o'sishining sof o'sishi.

Transport tizimlarining boshqa atrof-muhitga ta'siriga quyidagilar kiradi tirbandlik va avtomobilga yo'naltirilgan shaharlarning kengayishi, tabiiy yashash muhitini va qishloq xo'jaligi erlarini iste'mol qilishi mumkin. Global miqyosda tashish chiqindilarini kamaytirish orqali Yerga ijobiy ta'sir ko'rsatishi taxmin qilinmoqda havo sifati, kislotali yomg'ir, tutun va iqlim o'zgarishi.

Transport chiqindilarining sog'liqqa ta'siri ham tashvishga solmoqda. Trafik chiqindilarining homiladorlik natijalariga ta'siri bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar yaqinda o'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra, emissiya homiladorlikning davomiyligi va, ehtimol, bachadon ichi o'sishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi bilan bog'liq.

Bugungi kunga kelib inson tomonidan ilm-fan sohasida yaratilgan texnologiyalar sabab tabiatga salbiy ta'sir yetkazilmoqda.

Bular jumlasiga mashinalardan, n chiqayot zaxarli gazlarni misol qilishimiz mumkin. Ma'lumotlarga ko'ra, atmosfera havosidagi tashlanmalarning 1,3 million tonnasi yoki 58 foizi transport vositalari, 924 ming tonnasi (42 foizi) sanoat korxonalariga to'g'ri kelmoqda. Chunki avtomashinalar soni yil sayin oshib, yo'llarda tirbandliklar ortib bormoqda va mashinalarning ko'p tirbant holatda turishi zaxarli moddalarni bir joyda ko'p tarqalishiga olib keladi asosan bunday holatlar gavjum shaxar chorraxalarida uchraydi shu sabab bo'lsa kerak tog'li

hududlarda istiqomat qiluvchi insonlar shaxarga kelganlarida ifloslangan havoni tasirida bosh og'rishi ko'ngil aynishi kabi holatlar sodir bo'ladi. Avtomobil divigatellarida yonilg'ini yonishida atmosferaga chiqariladigan gazlar tarkibida 300 dan ortiq zaxarli birikmalar bo'lib, buning 60% aerazol holatida atmosferaga chiqarib tashlanishi avtotransportlar hissasiga to'g'ri keladi. Avtomobillar tomonidan atmosferaga chiqarilayotgan ifloslantiruvchi moddalar ulushi 50 foizga yetgan bo'lsa, o'tgan asrning 70-yillarida bu ko'rsatkich atigi 10-15 foizni tashkil etgan. Katta shaharlar va zamonaviy megapolislarda esa bu ko'rsatkich 65-70% ga yetishi mumkin. Bundan tashqari, emissiya miqdori har yili taxminan 3% ga oshadi va bu jiddiy tashvish tug'diradi. Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining ma'lumotlariga asosan, avtomobil transportini ishlashi natijasida atrof muhitni zararlantirishi quyidagi ko'rsatgichlarga asosan harakterlanadi: masalan AQSH da har yili 142 mln.t. Zararli moddalar atmosferaga chiqsa, buning 86 mln.tsi avtomobillarni ishlashi natijasida hosil bo'ladi.

Hususan ma'lumot uchun aytishimiz joizki poytaxtimiz toshkent shaxari uchun Avtotransport vositalari har yili 395 tonna zaharli gazlar bilan ifloslantirmoqda. Atmosferaga chiqarilayotgan gazlarning 90 foizi ular hissasiga to'g'ri keladi

O'zbekiston bo'yicha 2018 yilda atmosferaga 2 million 449 ming tonna zaharli gazlar chiqarilgan bo'lsa, ularning 60 foizi avtotransport vositalari hissasiga to'g'ri keladi va bu rivojlangan davlatlarda belgilangan standartlardan 3 baravar ko'p demakdir.

Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining hisob-kitoblariga ko'ra, O'zbekistonda havoning ifloslanishidan kelib chiqadigan yillik o'lim darajasi har 100 ming aholi soniga 81,1 tani

tashkil qiladi. Aksariyat Yevropa mamlakatlarida ushbu ko'rsatkich 40 dan past, Ruminiya 59,3, Bolgariyada 61,8 ni tashkil etadi.

Xulosa: Yuqorida sanab o'tilganidek, to'g'ridan-to'g'ri ta'sirlar shovqin bilan ifloslanish va uglerod oksidi emissiyalar bilvosita ta'sirlar bilan birga atrof-muhitga bevosita va zararli ta'sirlarni yaratadi. Bilvosita ta'sirlar ko'pincha yuqori oqibatlarga olib keladi, bu esa buning teskarisi degan noto'g'ri tushunchaga olib keladi, chunki dastlabki ta'sirlar eng katta zarar etkazishi tushuniladi. Masalan, ichki yonish dvigatelining to'liq bo'lmagan yonish natijasi bo'lgan zarrachalar, nafas olish va yurak-qon tomir muammolari bilan bog'liq emas, chunki ular nafaqat ushbu holatga, balki boshqa omillarga ham ta'sir qiladi. Atrof-muhitga ta'sirlar odatda birma-bir sanab o'tilgan bo'lsa ham, ta'sirlar ham mavjud. Transport faoliyatining sinergetik oqibatlari. Ular ekotizimga to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita ta'sirlarning turli xil ta'sirini hisobga olishadi. Iqlim o'zgarishi bir nechta tabiiy va inson tomonidan yaratilgan omillarning yig'indisi. 15% global CO₂ emissiya transport sektoriga tegishli.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Transportning atrof-muhitga ta'siri (wikidea.ru)
2. Dolzarbligini yo'qotmaydigan mavzu (kun.uz)
3. Tabiiy ofatlar: xususiyatlari, sabablari, turlari, oqibatlari - Fan - 2022 (warbletoncouncil.org)
4. Tabiat va inson o'rtasidagi munosabatlari (fayllar.org)
5. Qarshi davlat universiteti falsafa kafedراسi tabiat va ekologik muammolar (denemetr.com)